

1

De vroege jaren

John Bunyan wordt geboren in het najaar van 1628 in het dorpje Elstow bij Bedford, ongeveer honderd kilometer ten noorden van Londen. De precieze datum waarop hij het levenslicht ziet, is niet bekend. Wel weten we dat hij op 30 november van dat jaar gedoopt wordt in de plaatselijke Anglicaanse Kerk. Het geslacht Bunyan woont sinds onheuglijke tijden in deze streek, in elk geval al vanaf de twaalfde eeuw. Vroegere generaties hebben enig land bezeten, maar doordat de familie gaandeweg verarmde, is het meeste daarvan in het begin van de zeventiende eeuw in andere handen overgegaan. Zodoende ziet vader Thomas Bunyan zich gedwongen in zijn levensonderhoud te voorzien door een ambacht uit te oefenen. Hij wordt koperslager of ketellapper. Dat houdt in dat hij de omgeving van Elstow afreist om metalen potten en keukengerei dat stukgegaan is te herstellen. Een dergelijk beroep stond destijds niet erg in aanzien en John Bunyan benadrukt dan ook bij verschillende gelegenheden dat hij van lage en armoedige afkomst is.⁶ Toch is de armoede van zijn ouders niet zo groot dat ze hun zoon niet naar een school kunnen sturen. Bunyan schrijft dat hij een eenvoudige opleiding ontvangt waarin hij in elk geval leert lezen en schrijven. Later moet hij wel met enige schaamte erkennen dat hij van het weinige dat hij op school meegekregen heeft, het meeste spoedig weer vergeten is.⁷ Vrijwel zeker overdrijft Bunyan hier

Jezus Christus (KJC), 10-32.

6. Sommige auteurs zijn van mening dat Bunyan op dit punt niet vrij is van de nodige overdrijving, zo recent nog Greaves, *Glimpses of Glory*, 3-4. Christopher Hill toont echter overtuigend aan, dat het beroep van ketellapper in deze tijd bijzonder laag staat aangeschreven en zelfs een verachtelijke klank bezit. Zie: Hill, *A Turbulent, Seditious and Factious People*, 135-139.
7. *OG* § 3.

enigszins. Zijn werken laten zien dat hij een behoorlijke scholing heeft ondergaan en in zijn jonge jaren veel heeft gelezen. Daartoe behoren ook verschillende volksboeken die bij het plattelandsvolk erg in trek zijn en door rondreizende kooplui aan de man worden gebracht. Van deze geschriften leest Bunyan in elk geval balladen en legenden zoals *George op het paard* (*George on horseback*) en *Bevis van Southampton*.⁸ Dat zijn volksverhalen over dolende ridders, kastelen, reuzen, monsters en dwergen. De gedachte wordt wel geopperd dat Bunyan bij het schrijven van zijn *Christenreis* onder meer door dit soort verhalen is geïnspireerd.⁹

Nu is het hoogst onwaarschijnlijk dat er sprake is van een rechtstreekse afhankelijkheid tussen Bunyans beroemde boek en deze verhalen uit volksboeken. In de eerste plaats is Bunyan na zijn bekering – evenals alle andere puriteinen – fel gekant tegen het lezen van dit soort lectuur. Die leidt alleen maar af van het noodzakelijke lezen van de Schrift en laat onze geest leeg. Vervolgens benadrukt Bunyan in zijn inleidende gedicht op de *Christenreis* telkens weer dat hij zijn stof alleen aan de Bijbel ontleent en dat Hij alleen de waarheid van de Schrift wil dienen. De vele verwijzingen naar en toespelingen op Bijbelse motieven onderstrepen dat ook. Het is hoogstens mogelijk dat Bunyan in zijn tekening van verschillende tafereelen van zijn boek – waarschijnlijk onbewust – door zijn lectuur van de oude balladen en volksverhalen is beïnvloed.

Van belang voor de jeugd en opvoeding van Bunyan is verder nog dat zijn vader beslist geen puritein is. Uit de spaarzame gegevens over hem krijgen we de indruk dat hij het met de godsdienstige en geestelijke dingen niet al te nauw neemt. Later verzucht John Bunyan dat hij het ruwe taalgebruik en het misbruik van Gods Naam, waarvan hij inmiddels zo'n last gekregen heeft, voor het eerst van zijn vader geleerd heeft. Wanneer Thomas Bunyan in 1663 nog in leven is, schrijft zijn zoon wat een zegen het zou zijn als God hem als middel zou gebruiken om zijn vader tot bekering

8. Dat schrijft Bunyan zelf in een vroeg werk, getiteld: *Enkele zuchten uit de hel* (*A Few Sighs from Hell*, 1658), in: *MWI*, 221-382, m.n. 333.

9. Vgl. Shrimpton, 'Bunyan's Military Metaphor', 210vv.; Davies, "'Stout & Valiant Champions for God'"; Davis, 'Bunyan and Romance'.

te brengen. Maar mede door het grote verschil dat dan in geestelijk opzicht tussen vader en zoon is ontstaan, wordt de verhouding tussen hen beiden in later jaren steeds slechter.

De jonge John Bunyan groeit op in het landelijke en wat afgelegen gebied van Elstow. Samen met vrienden uit het dorp haalt hij allerlei streken uit. Ja, eigenlijk is hij de leider die zijn makkers vóór gaat op verkeerde wegen. In liegen, vloeken en ruw taalgebruik zijn er maar weinigen die hem overtreffen. Door zijn roekeloosheid ontsnapt hij verschillende keren ternauwernood aan de dood. Tweemaal verdrinkt hij bijna en bij een andere gelegenheid wordt hij op een wonderlijke wijze bewaard voor de beet van een giftige adder. God spreekt echter niet alleen door hem in dergelijke omstandigheden te beschermen. Reeds als kind wordt hij geplaagd door bange dromen en angstige gedachten die hem sterk benauwen. Zelf ziet hij dat als straf van God op zijn zondige manier van leven. Zo schrijft hij dat de Heere hem daarom al in zijn kinderjaren

bang maakte en verschrikte met vreselijke dromen en angst aanjoeg met verschrikkelijke visioenen. Want dikwijls, nadat ik enige dagen in zonden had doorgebracht, werd ik in bed in mijn slaap zeer gekweld door het verschijnen van duivels en boze geesten, die steeds maar, naar ik toen dacht, probeerden mij met hen mee te voeren en die ik nooit kwijt kon raken. In die dagen werd ik ook zeer gekweld en verontrust door gedachten aan de dag des oordeels, zowel 's nachts als overdag, en beefde als ik dacht aan de vreselijke kwellingen van het hellevuur; waarbij ik steeds de angst had, dat het mijn lot zou zijn mij uiteindelijk te zullen bevinden te midden van die duivels en helse monsters, die daar vastgebonden zijn met de ketenen en banden van de eeuwige duisternis. Toen ik nog maar een kind was van een jaar of negen, tien, benauwdde deze dingen mijn ziel zozeer, dat ik midden onder mijn vele spelletjes en kinderlijke ijdelheden, te midden van mijn ijdele makkers, vaak door die dingen zeer werd terneergeslagen en gekweld, maar toch kon ik mijn zonden niet loslaten. Ja, ik wanhoopde zo aan het leven en de hemel, dat ik toen vaak wilde, dat er of geen hel zou zijn geweest of dat ik een

duivel geweest zou zijn; waarbij ik veronderstelde dat zij alleen kwellers waren. Als het dan onvermijdelijk was, dat ik daarheen zou gaan, zou ik liever kwellen dan zelf gekweld worden.¹⁰

De jonge Bunyan probeert echter deze angsten weg te drukken door het wilde spel met de jongens uit het dorp en door bewust door te gaan op de weg van de zonde. In feite gaat dat – ondanks vele waarschuwingen en roerselen in zijn geweten – door totdat hij in het huwelijk treedt.

2

Diensttijd en huwelijk

In 1644 neemt John Bunyan vrij plotseling dienst in het leger. Hij is dan nog maar zestien of zeventien jaar oud. Deze stap heeft vrijwel zeker alles te maken met de diepingrijpende gebeurtenissen die dat jaar plaatsvinden. In juni overlijdt Bunyans moeder namelijk en nog geen maand later zijn jongere zuster Margaret. Bovendien treedt zijn vader al in augustus opnieuw in het huwelijk.¹¹ Algemeen wordt aangenomen dat de geschokte ketellapperszoon onder de druk van deze omstandigheden van huis wegvlucht en in het leger tot zichzelf zoekt te komen. Hij treedt in dienst bij een afdeling van de parlementstroepen die in het naburige Newport Pagnell gestationeerd zijn.¹²

In deze tijd woeden in Engeland namelijk de burgeroorlogen waarin de koningsgezinde troepen die Karel I steunen, vechten tegen het parlamentsleger. Bunyan schijnt echter weinig aan de

10. *OG* § 5-7.

11. Zie Furlong, *Puritan's Progress*, 50vv.

12. Vgl. Laurence, 'Bunyan and the Parliamentary Army'.